

відбивається в необхідному пакеті документів. Результати аналізування документопотоків допомагають визначитися з засобами, спрямованими на раціоналізацію і оптимізацію діяльності місцевої влади в цілому.

Список використаної літератури

1. Гордукалова Г.Ф. Документальний потік соціальної тематики як об'єкт бібліографічної діяльності: учеб. посіб / Г.Ф. Гордукалова. – Л.: ЛГІК ім. Н. К. Крупської, 1990. – 108 с.
2. Іванова Т.В. Муніципальне діловодство / Т.В. Іванова. – К., 2004. – 311 с.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 22. – Ст. 344.
4. Місцеве самоврядування в Україні / Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – № 10. – 448 с.
5. Соляник А.А. Документні потоки та масиви: навч. посіб. / А.А. Соляник. – Х.: ХДАК, 2000. – 112 с.

Стаття надійшла до редакції 5.09.2011р.

I. O. Petrova

DOCUMENTARY FLOWS ANALYSIS LOCAL GOVERNMENT

The article analyses incoming, outgoing and internal current information that are created in the process of institutions of local government's activities. To study current information the author uses one of its main characteristics, e.i. a sort of document.

Key words: *current information, document, incoming current information, outgoing current information, internal current information, local self-government organs.*

УДК 130.2

О. В. Попович

ПРОСОПОГРАФІЯ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ СЛІПИХ КОБЗАРІВ

Розглядається проблема створення колективних біографій сліпих кобзарів, простежуються різні погляди на призначення наукової біографії. Аналізується роль методу просопографії в культурології.

Ключові слова: *культурологія, просопографія, кобзарі*

Відпрацювання тезаурусу культурологічної науки зумовлює необхідність уведення в теоретичний ужиток системи нових термінологічних новоутворень, серед яких значний інтерес викликає поняття просопографія - "колективна біографія".

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в тому, що тривалий час у науковій літературі (М. Бунге, С. Бербер, Д. Гілберт, Г. Крамер, Р. Карнап, П. Лаплас, Х. Рейченбах, К. Хемпел) основна увага приділялася загальній характеристиці процесу пізнання, з'ясуванню його зв'язків з практикою, аналізу діалектики мислення, а також критиці наявних досліджень тощо. Щодо особливостей наукового пізнання засобами і методами дослідження в науці приділялося значно менше уваги.

Щодо стану розробленості проблеми слід відзначити, що останнім часом положення у цій галузі помітно змінилося. Опубліковано чимало цікавих журнальних розвідок, окремих робіт і монографій (М. Бурбаки, В. Виноградов, С. Гончарук, Б. Гнеденко, О. Ляпунов, М. Попович, Г. Рузавін, В. Садовський, М. Омеляновський), присвячених проблемам логіки і методології наукового пізнання, проте не аналізуються методи, які використовуються в реальному процесі дослідження, мається на увазі саме

теоретичне поле культурологічного знання. Ми вважаємо, що вирішення цієї проблеми можна досягти тільки за допомогою як емпіричних, так і теоретичних методів дослідження. Весь процес подальшого руху наукової думки – від емпірії до теорії, від фактів, даних спостереження, експериментів до гіпотез, закономірностей, теорій – по суті представляє процес вирішення наукових проблем.

Отже, навіть перше теоретичне наближення до проблеми дослідження методу культурології відкриває низку понять і термінів – *міжнауковість, метатеорія, просопографія, колективна біографія, антична біографія, культура сліпих кобзарів, естетика українського кобзарства*, - аргументоване використання яких потребує розробки методологічної системи аналізу, відпрацювання понятійного апарату, структуризації бази методів культурологічного знання та ін.

Винайдення відповідних критеріїв дослідження мають бути стимульовані процесами, що відбуваються сьогодні у гуманітарній галузі, зокрема тенденцією до міжнаукових зв'язків. У випадку осмислення просопографії продуктивність цього руху не можна недооцінювати, адже запропонована визначення моделі одного з методів культурологічного дослідження: *просопографічний метод – це створення колективних біографій - вияв, визначення кола осіб – постановка типових питань – культурологічний аналіз стимулює виникнення певних питань, відповідь на які уможливлуватиме саме науковий діалог*. Одним з них є проблема становлення нового методу, ще не описаного донині у полі культурологічного знання. На сторінках монографії двох авторів “Історіографія просопографії” висловлено слушне спостереження: “... хоча у 2002 р. Асоціація “Історія і Комп’ютер” відзначила своє десятиріччя... проте робіт, присвячених історії формування історичної інформатики жанру – просопографії досі немає ...” [1, с.4]. Такий висновок потребує коментування: історичний параметр виникнення інформаційного жанру просопографії відкриває значні можливості щодо осмислення передумов формування такого нового методу для культурології як просопографія через відпрацювання проблеми виникнення в історії людства методу колективної біографії тощо. Водночас він не передбачає остаточної відповіді на це запитання, так само, як її власне не можуть представити філософія, історія та літературознавство, мистецтвознавство, статистика тощо. Кожна наука у силу своїх специфічних особливостей здатна висвітлити тільки один аспект дослідження феномена нового методу. Що стосується культурології, то перед нею стоїть завдання: описати такий метод, як просопографія, а також пояснити своєчасність появи такого методу. Саме тому науковий діалог видається не тільки продуктивним, але й конче необхідним, що у свою чергу, зумовлює потребу у віднайденні “об’єктивного ланцюга”. Цю функцію, без перебільшення, повинна взяти на себе культурологія, оскільки, з одного боку, вона має безпосереднє відношення до філософського циклу, з іншого – є загально визнаною метатеорією культурології. Можна припустити, що надання на початку ХХІ ст. європейській культурології статусу основи методології метатеорії було запропоновано такими вченими, як А. Флієр, М. Попович, Л. Круглова, О. Орлова, А. Кармін, В. Межуєв, М. Каган, А. Кравченко та ін.

Якщо звернутися до логіки становлення цього поняття в науці, то слід зазначити, що історія поняття “просопографія” вперше було вжито у 1573 році Антуана дю Верди “Просопографія або опис знаменитих особистостей від створення світу з їхніми портретами”. Просопографічний метод використовувався ще у ХІХ ст. і відродився у 1970-і роки, коли з’явилась низка публікацій з античної просопографії (роботи М. Архайма, А. Шастаньоля, Т. Барнса). Потім просопографічні дослідження були поширені як на нову, так і на новітню історію. За 2001 рік було опубліковано лише три роботи виконані в цьому жанрі. Прикладом може слугувати робота “Російські колекціонери та меценати”, що охоплює історичний період з 1650 до 1990 року (історичний параметр – Авт.).

Як показав наш аналіз опрацьованої джерельної бази з означеної проблеми, багато хто з істориків використовує “образи” або “колективні біографії”, отримані у результаті розробки дослідження інформації баз даних, створених на основі відомостей біографічного характеру, не тільки для вирішення вузько спрямованих завдань, з’ясування характерних рис у “вигляді когось в якійсь історичний період”, проте і для вирішення загальних проблем вивчення соціальних, політичних і культурологічних явищ і тенденцій розвитку історичного процесу необхідні розробки нових методів дослідження.

Цікавим є той факт, що у комп’ютерній мережі кількість публікацій, які склали список публікацій жанру просопографії, дорівнює за даними на травень 2002р. 214 (статистичний параметр – Авт.) [1,с.122]. Автори історичної інформатики просопографії ілюструють як структуру даних за такою схемою:

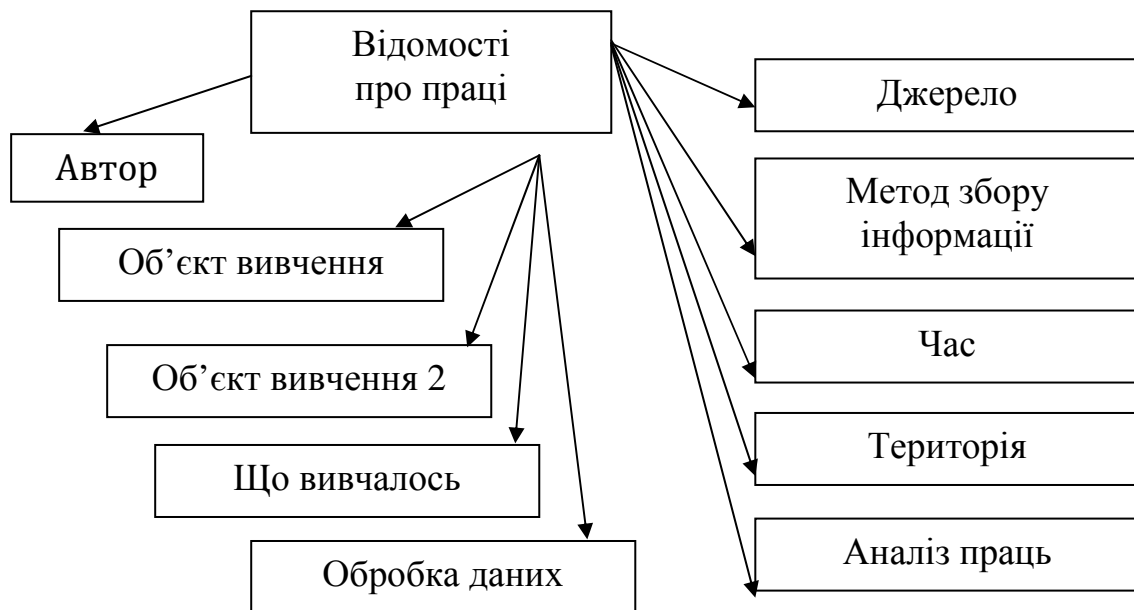

Рис. 1. Структура бази даних “Історіографія просопографії” (за І. Івановою та Ю. Юмашевою)

У цілому початок 80-х років був відзначений важливою особливістю – великою зацікавленістю та подвоєнню кількості робіт, що мають теоретико-методологічний характер для становлення жанру історичної інформатики. Серед авторів можна назвати Л. Бородкіна, В. Дробіжева, Є. Пивовара, А. Соколова, Т. Славко.

Слід зазначити, що протягом 20 попередніх років проходило становлення досвіду, вираженого у детальному проробленні і “зрозумілості” загальних методичних аспектів просопографії як наукового напрямку, його можливостей при вирішенні конкретних проблем, при формулюванні дослідницьких завдань, при певній “заданості” і при певному “очікуванні” результатів, відточення основних методів роботи з масовими структурованими джерелами, практичної свідомості баз даних та інтерпретації результатів.

Отже, можна зробити висновок про те, що такий жанр історичної інформатики, як просопографія у 1990-і роки пережив пік популярності серед дослідників, які працювали в історичному напрямку, що використовували нароби в статистиці (далі ми будемо називати цей параметр – жанр історичної інформатики – Авт.).

Отже, у загальному розумінні, у рамках історичної інформатики з початку 1990-х років під терміном “просопографія” розуміється жанр досліджень, що передбачає вивчення масових джерел з ціллю створення на основі статистичного аналізу їхньої інформації динамічних “колективних біографій”.

Про кобзарство як важливу складову української духовної культури написано вже досить багато, зокрема, це дослідження П. Чубинського, Ф. Колеси, Г. Хоткевича, С. Козака, С. Мишанича, Л. Левчук, О. Дея та інших [9]. Однак мусимо констатувати, що кобзарська традиція досліджена переважно у фольклористичному аспекті. Як нам вбачається, культурологічною ж наукою феномен кобзарства може бути осмислений з позиції просопографії у цій роботі. На наш погляд, на часі також – фіксація процесу формування естетичних чуттів у сліпих кобзарів, саме завдяки чому ми змогли б описати їх колективну біографію. Отже, своє основне завдання ми розуміємо у тому, щоб в культурологічному ракурсі, спираючись на конкретні персоналії, простежити процес формування відчуття прекрасного у тих, хто тривалий час стояв в обороні української духовності й національної самосвідомості. Окреслене завдання ми вважаємо сьогочасним ще й з огляду на те, що в нинішніх умовах значною мірою актуалізується потреба послуговування кращим культурно-мистецьким надбанням минувшини, що сприятиме формуванню всебічно розвиненої особистості в нових історичних умовах. Окрім того, не викликає жодних сумнівів факт, що поставлена нами проблема не лише органічно сполучає загальнолюдське з індивідуальним, а й сприяє співвіднесенню історичної традиції із сучасністю в українській культурі.

Протягом 70-80 рр. у межах радянської гуманітаристики відбулися активні пошуки у площині спорідненої проблематики, натомість з терміном “колективна біографія” як таким культурологи практично не працювали. У зв’язку з цим зосередимося на двох принципових для свого часу працях: “Доля як естетична категорія. Про одну ідею О.Ф. Лосева” (авт. А. Тахо-Годі), “Плутарх і антична біографія” (авт. С. Аверинцев). Зазначені дослідження стимулювали на міркування щодо розробки моделі колективної біографії. Аналізуючи ідею О.Лосева, Тахо-Годі підкреслювала, що уявлення про долю є предметом вивчення історії релігії, античної культури. Авторка загострює нашу увагу на тому факті, що Лосев с самого початку своєї діяльності побачив античність як “... деякий цілісний космос, як цілісний організм, в якому всі частини необхідні, обов’язкові і не можуть бути довільно виключені без шкоди функціонуванню цього організму” [4,с.72]. Вибудовуючи свою теоретичну концепцію останній радянський ідеаліст О. Лосев звертався до історії долі. Категорію долі він вже досліджував у книзі про Гомера у тій частині, де розглядається художня дійсність, “... *героям, богам і долі* відведено у нього не більше і не менше як сто сторінок” [2, с.237-341]. Заслуговує на увагу саме той факт, що хід нашого дослідження привів нас саме до того, що слід вирішити питання: чому ж антична доля виявляється в Лосева, окрім усього іншого, ще й *естетичною категорією*, не втрачаючи свого онтологічного єства, і чому ця естетизація долі характерна саме для античного світу? На нашу думку, відповідь на поставлене питання цілком логічно впливає з лосевської концепції античного космосу, який є “... вищою ідеальною дійсністю, заснованою на пластично-чуттєвих, тілесно відчутних інтуїціях ...” [4,с. 272]. Ми припускаємо, що естетичний аспект надасть нам змогу у подальшому розгляданні виявити просопографію сліпих кобзарів.

Отже, у Тахо-Годі ми знаходимо “... антична людина, зокрема гомерівська, спираючись на примат *чуттєвого* сприйняття, задовольняється саме цією зовнішньою стороною дійсності ...”(виділено – О.П.) [4,с.273].

Виникає питання – а де ж місце просопографії? Тахо-Годі пише: “Цей світ, де *боги є остаточним узагальненням* постійно змінного стихійного життя космосу, доступний людині завдяки антропоморфності, тілесності самих же *богів*” (виділено – О.П.) [4, с.273].

Перша думка виглядає більш як застереження: “... проте боги демонструють людям лише зовнішній бік свого буття ...” при цьому пояснюючи це тим, що у Гомера в “Іліаді” говориться: «... тяжко явлення бога, представшого в собственном виде ...»

(XX, 131. Переклад В.В. Вересаєва). Цей опис нам мимоволі нагадав ніби про враження, коли вперше побачиш сліпих кобзарів.

Друга думка стосується того, як їх власні витоки обумовлені *чимось*, що криється за межами скульптурної картини світу? І це *щось* називається долею, як стверджує знаний філософ, "... антична доля – це найоб'єктивніша дійсність, читаємо ми у Лосева, - закони якої невідомі; проте здійснення цих законів не тільки не заважає героїзму сильної особистості, а навпаки вперше робить її можливим [4,с.325].

Незрозуміло лише з визначення - знають герої свою долю або не знають? Нам дає відповідь на це питання Гомер в "Іліаді" – у згадці про дію героїв, коли пише, що вони могли робити *наперекір долі – hyper moiran* (II, XX, 336). Щоб пояснити наш сумнів: чому Лосев оперує поняттям "естетична доля", бо саме це для нас представляє науковий інтерес, у зв'язку з тим, що нам треба буде описати у подальшому колективну біографію сліпих кобзарів на тлі естетики українського кобзарства, як одного з наукових об'єктів культури. Отже, Тахо-Годі дає нам відповідь, коли стверджує: «... так доля як естетична ідея, що організує весь героїчний світ, створює зрештою стилістично стійку цілісну його картину» (*виділено – О.П.*) [5, с.327]. Постає закономірне питання: як саме це здійснюється? Виявляється, що саме вона (ця естетично організуюча ідея) виступає у вигляді долі "... примушує героя щоразу спочатку і цілком драматично переживати "свою долю", знаходити, так би мовити, свій шлях до "своєї долі" [5, с.329]. Якщо провести аналогію з іншою культурою, мається на увазі колективна доля кобзарів в українській культурі, що мали, як відомо, свою долю, переживали достатньо драматично свою участь упродовж усіх історичних епох української культури. Відтак, ми бачимо, що наш аналіз джерел за означеною тематикою довів, що антична доля словами Тахо-Годі "... не є лише предметом сліпої віри і не є результатом лише філософської теорії, не є лише довільно вередливою фантастичною вигадкою поетів і драматургів, не є лише стихією життя, що викликає жах і хвилювання ... далі вона дає відповідь, що немає для античної людини долі, окрім усього цього і зовсім не в останню чергу, є ще прекрасна і достатньо заспокійлива картина життя, тобто *естетично виразний малюнок буття космічного, внутрішньокосмічного і перш за все людського* (*виділено – О.П.*) [5,с.331].

Більш ніж симптоматичною серед наукових робіт щодо проблеми просопографії, якими відкривається культурологічна наука на території пострадянського простору вважається робота С. Аверинцева "Плутарх і антична біографія".

Аналізуючи проблему "біографія й античність" С. Аверинцев презентує біографію Плутарха, як античну біографію, при цьому підкреслював, що доба античності пов'язана не тільки з розвитком античної риторики, а й зі становленням громадського суспільства. Наш аналіз джерельної бази зазначеної проблематики довів, що цей процес був підготований появою історіографії Геродота, Фукидіда, Ксенофонта, а потім вона (історіографія) набуває своєї класичної форми в роботах Тацита, а також особливо у працях Плутарха та Светонія. Саме цим авторам вдалося презентувати розроблені протиставлені один одному варіанти організації біографічної розповіді від вибудованого за принципом послідовного подійного викладення до протиставлення побудови предметно-тематичної систематизації. Тому можна констатувати той факт, що культурологічна наука отримує у спадщину такий набуток, як "антична біографія".

Концептуальний висновок С. Аверинцева має велике стимулююче значення. З одного боку, він ще раз нагадає дослідникові про необхідність дотримання науково-теоретичної "охайності", з іншого – чітко фіксує дві координати: добу античності, яка досить інтерпретувала проблему методу просопографії та категорію "долі", що зробила її об'єктом ґрунтовного дослідження. Дослідник слушно протиставляє категорію "античної біографії" поняттю "естетична доля героїв" [6].

Вибудовуючи свою теоретичну концепцію, дослідник Аверинцев звертається до специфічного зв'язку міфології й античності, де здійснювалося перше формування настільки важливого для культури розповідного способу комунікації, який у свою чергу стає праобразом колективної біографії. Ми маємо на увазі історії богів, а також історії історичних героїв. Показовою у цьому плані є стаття "Герої" у роботі К. Хоруженка, який вважав, що це поняття виникло у міфології: "... так називали сина або нащадка якого бога і смертної людини ... уже ранні уявлення греків про героїв були досить диференційовані ... під ними розуміли або відважного воїна або благородну людину ... про це свідчить гомерівська "Іліада" ... у той же час вони (герої) не вільні у своїх подвіжницьких і геройських справах ... на землі вони виконують волю богів - олімпійців" [7, с.100]. Висновки, а точніше портрет просопографії міфологічних героїв вражають своєю філософською глибиною, але водночас перебувають у площині традиційного, оскільки є виразом хрестоматійних історико-літературних орієнтирів натуралізму.

Природним і логічним видається інтерес до того, як просопографія може виступати ще як один з методів культурології? Важливим видається спостереження щодо осмислення взаємозв'язку методів культурології та методології культурологічної теорії, а саме "... культурологічний метод ... цей термін вживається для позначення вчення про принципи побудови, форми, методи і способи позначення культурологією свого об'єкту дослідження - культури" [7, с.303]. А оскільки предметом нашого дослідження є метод просопографії на матеріалі розглядання культури сліпих кобзарів, то слід дати визначення, що ж таке колективна біографія, за якими критеріями це буде реалізовуватися. Отже, пошуки відповідних критеріїв дослідження мають бути стимульовані процесами, що відбуваються сьогодні у гуманітарній галузі, зокрема становленню тенденції прискіпливого дослідження нових методів, що приведе до закріплення методологічних основ культурології. Цьому буде сприяти визначення властивостей її предмету (у нашому випадку мається на увазі характеристика такого явища, як українське кобзарство протягом кількох історичних епох).

Теоретики, які вивчали культуру, стверджують, що для того, щоб успішно дослідити культуру, слід правильно уявити собі її призначення, закони розвитку, ставлення до суспільного життя, її місце у низці інших явищ. У цьому параграфі ми повинні дослідити просопографію сліпих кобзарів, а серед них сліпих дітей, що займалися кобзарством. Оскільки лише пізнання реальних властивостей і законів розвитку культури допомагає визначити ті методи, за допомогою яких вона може ефективно вивчатися наукою, яку ми намагаємося визначити як метатеорію культурології. Звертаючись до аналізу цієї проблеми, Г. Хоруженко ніби продовжує тенденцію своїх попередників (А.Кребер, Р.Бенедикт, А. Фробеніус, У. Огборн, Ф. Боас та ін.), і сучасників (М. Попович, П. Житецький, К. Черемський, Д. Яворницький, В. Межуєв, А. Кармін, А. Флієр та ін.), які працювали з феноменами культурології, що саме надало можливість виникненню метатеорії культурології - нового напрямку культурологічних досліджень методологічного характеру. Це така теорія, яка повинна проаналізувати структуру, методи (як у нашому випадку, метод просопографії), властивості, закономірності тенденції розвитку культурології, як науки. Водночас, осмислюючи і обґрунтовуючи статус "метатеорії культурології" сучасний дослідник К.Хоруженко стверджує, що становлення метатеорії будь-якої науки – ознака високого рівня її розвитку, що дозволяє їй досягти більш високого рівня логічної самоорганізації [7,с.305].

Починаючи з другої половини ХХ ст. у культурологічній теорії простежується досить потужна тенденція до розширення арсеналу методів у культурологічній методології. Спочатку до її структури входили *культурно-історичний, порівняльно-історичний, діахронічний, синхронічний, типологічний, згодом біографічний,*

семіотичний, психологічний також метод моделювання в аналізі культури, метод ергоцентричний, ідеографічний і номометичний методи та інші. Нам здається, що прийшов час доповнити цей перелік таким методом як *просопографія*.

Прослідкуємо дуже коротко виникнення в науці поняття біографічного методу. Отже, аналізуючи статтю К. Хоруженка у культурологічному словнику щодо біографічного методу, треба зафіксувати, що цей метод, як пише сучасний дослідник проблем з культурології, вперше був застосований французьким критиком Ш.О. Сент-Бьовом в основному літературознавстві. Науковці з літературознавства тлумачать цей метод, завдяки якому література виступає як відображення біографії й особливостей особистості письменника (літературний параметр – Авт.) [7, с.58]. Упадає в око, що саме практика літературознавства при абсолютизації біографічного методу приводить до зменшення ролі духовно-історичної атмосфери, стилю епохи традицій. На нашу думку, цей недолік допоможе уникнути саме ситуація привнесення в поле культурологічного знання метод просопографії. Ми вважаємо, що в теорії культурології такий метод може посісти місце одного з принципів дослідження явищ культури.

Зазначені дослідження стимулювали наші міркування щодо розробки моделі функціонування такого методу культури, який ми визначаємо як метод просопографії.

Звернемося до роботи відомого науковця, літератора Г. Винокура “Біографія і культура” (1927р.). Праці цього вченого стали об’єктом теоретичного переосмислення науковців, що мешкали на пострадянському просторі: Р. Цейтлін, М. Шапіро, В. Жирмунський, Г. Шпет, М. Гершензон, П. Богатирьов, Б. Томашевський та ін., які зосереджувалися, насамперед, на роботі “Біографія та культура”. Робота Г.Винокура – необ’ємна за своїм обсягом, але «універсальна» за змістом.

На нашу думку, підвищений інтерес саме до цього дослідження зумовлювався як об’єктивними, так і суб’єктивними моментами. З одного боку, нарис “Біографія та культура” зберігся у своєму первинному вигляді і можливість ознайомлення з ним не являє особливих труднощів, з іншого боку, зацікавленість теоретиків значною мірою стимулює об’єкт аналізу, яким постає канонізована постать російської літератури О. Пушкіна. З іншого боку, автор передмови до названої роботи, Р.М. Цейтлін слушно підкреслював те, що важко переоцінити внесок Г.Винокура в запровадження наукової біографії в культурологічний дискурс у сучасній гуманітаристиці. Він не побоювався торкнутися найскладнішої і найнебезпечнішої теми, актуальної в ті роки (і пізніше), “критики біографії як фактографічних за роками опису подій життя письменника окремо від його духовного життя, ставлення до соціальних подій, яким письменник, якщо не був безпосереднім учасником то був свідком-сучасником” [3,с.4].

Винокур бачить призначення наукової біографії не в традиційному розумінні як “життєпис”, а в історичному пізнанні життєвого шляху героя біографії. При цьому історія героїв – “динамічне ціле, в якому як цілим ж особисте життя стає” [3,с.33] у контексті “соціальної дійсності” [3,с.35]. У цьому розумінні Г.Винокур якимось віддає перевагу вживанню давньоруське слово “житіє” [3,с.37], що точніше виражає предмет біографії як жанру, тобто пізнання процесу модифікації особистості у розвитку [3,с.41].

“Історичний факт (подія тощо) – пише Г.О. Винокур – для того, щоб стати фактом біографічним, має у тій чи іншій формі бути пережитим певною особистістю ... Стаючи предметом переживання, історичний факт отримує біографічний смисл, він має бути пережитим певною особистістю. Для біографа важливо визначити, як виражається певним персонажем це переживання, побачити особливу життєву манеру, вчинок, стиль його дії. Вчинок в історії особистого життя набуває самостійне історичне значення і зміст” [3,с.77]. На численних прикладах Г.О. Винокур показує конкретні прийоми вивчення і розкриття взаємозв’язків між окремими на перший погляд

малозначущими епізодами життя письменника і його творчістю “і ніяк не обмежуся одним...” [3,с.77].

“Біографія – закінчує Г.О. Винокур, ... входить у коло проблем філологічної енциклопедії, тобто циклу наук, що користуються філологічним методом, заснованому на критиці та інтерпретації тексту”[3,с.75].

Саме Г. Винокур безпомилково вказував на те, що біографія, оскільки вона претендує на значення самостійної наукової дисципліни, повинна мати власні й специфічні предмети, одночасно емансипуючи від суміжних і сторонніх галузей знання.

Інтерпретуючи положення щодо методології біографії Винокур стверджував те, що за своїми методами і прийомами біографія може межувати також з філологією, оскільки оволодіння джерелами ... “можливе лише шляхом інтерпретації історичних пам’яток” [3,с.33].

Ми ж вважаємо за необхідне сконцентрувати увагу також на інших положеннях Г.Винокура, що відкривають можливості для дещо інших висновків і узагальнень. Відтак не можна не погодитися з думкою Р. Цейтліна, яка є рефлексією вінокурівської концепції про те, що біографія є проблемою не психологічною, а *культурно-історичною*, і має своїм предметом історії індивідуального життя особистості, включаючи у поле свого вивчення усі ознаки (інтелектуальні, психічні, психофізичні тощо), з якими особистість взагалі подана в історії культури (*виділено – О.П.*).

Як у нашому випадку, складаючи колективну біографію сліпих кобзарів, ми прийшли до висновку, про те що просопографія повинна включати всі вищезазначені ознаки групи, яку ми описуємо у своїй роботі. Отже, непересічним явищем історії культури справедливо вважається українське кобзарство, адже сліпі кобзарі виступали носіями і проповідниками волелюбного духу нашого народу, його лицарської минувшини, національної свідомості.

Хто ж такий сліпий кобзар? Знаходимо відповідь у “Чорній раді” Пантелеймона Куліша (1969 р.): “... звався божим чоловіком сліпий старець – кобзар. Темний він був на очі, а ходив без поводаря у латаній світині без чобіт, а грошей носив повні кишені ... Що ж він робив із тими грошима? Викупляв невольників із неволі ... За теє-то всі поважали його козаки, як батька, і хоть біс здається б попросив у нього останню свитку з плечей за викуп невольника, то й ту б йому б оддав усякий ...” [с.44-45].

Як довів наш аналіз джерельної бази за означеною тематикою (П. Куліш, В.Мішалов, М.Мішалов, К. Черемський, Г. Нудьга, Д. Яворницький, В. Ястребов та ін), стверджували, що кобзарюючи від села до села, від містечка до містечка і виспівуючи в думках про лихоліття і тяжку каторгу козаків, які потрапили у бусурманський полон, кобзарі збирали гроші й на викуп невольників. Такий спосіб визволення невольників був одним із найефективніших.

У 1919 році знаний дослідник П. Житецький у роботі “Про українські народні думи” вказував на той факт, що як правило, бандуристи були серед челяді кожного значного українського шляхтича або військового начальника. За свідченням А.Скальковського “... майже кожен старшина мав у себе маленького хлопця-торбаніста” [с.112]. На Січі у XVII ст. існувала професійна музична школа, що готувала бандуристів. Знаходимо цей важливий факт у колективному дослідженні Ю.Мисика, С.Плохій, І. Стороженка “Як воювали козаки” (1991). Історія зберегла славетні імена незрячих січових співців Йосипа Побіжацького, Андріяна Бурсака, Данила Заболотнього, Петра Загинайла, Гордія Галагана, Онуфрія Порубайка, Мартина Кияшка, Микити Білого, Сохрона Берестяка, Прокопа Півня, Якими Невперези, Федора Деркача, Гната Рогозянського, який керував збором і був легендарний панотець-цехмайстер кобзарського та всього незрячого убогого братства [АІМФЕ с.338 Запис Ф.Дніпровського].

Українська етнографія XIX ст. донесла до нас імена дорогих для кожного з нас кобзарів: Архипа Никоненка, Івана Кравченка-Крюковського, Івана Романенка, Павла Братиці, Миколи Ригоренка, Василя Назаренка, Петра Колибаби, Гната Гончаренка, Остапа Вересая, Андрія Шута та багатьох інших.

Як стверджує сучасна дослідниця І. Романюк, не можна оминати феномен незрячості музикантів. Вважалось, що така людина є відстороненою від мирської суєти своїм фізичним станом і тим самим більше заглиблюється в царину духовного. Позбавлений зору співець, котрий ніс Слово Боже людям, своїм власним горем виказував перевагу духовного над тілесним, був еталоном моральної і духовної чистоти та уособленням невідомого досі явища. Отже, кобзарі і лірники були верствою особливого та самотнього штибу [10,с.115].

Наведені спостереження сучасної дослідниці І.Романюк спонукали нас до прискіпливого читання як архівних, так і сучасних матеріалів, присвячених долі сліпих кобзарів. Натомість поза увагою науковців опиняються роботи їхніх співвітчизників. Цей факт, з одного боку, ще раз підтверджує геніальність вислову “немає пророка у своїй вітчизні”, з іншого – доводить, що подолання наслідків “залізної завіси” відбувається значно легше, ніж заповнення “білих плям” у своїй історії. Водночас не можна не відзначити позитивні кроки, які були зроблені на цьому шляху. Так, у 2001 році К.Черемський пише роботу “Бойове мистецтво українських незрячих співців”, де він указує на те, що “... приплив до кобзарства вишколених у боях колишніх вояків, безумовно, накладав відбиток й на дух та самоорганізацію “сліпецької братії”, корегував і збагачував функції мандрівного співоцтва. У першу чергу, це стосується вдосконалення таємної системи самооборони й фізичного гарту незрячих кобзарів, що подекуди збереглося до початку XX ст. під назвою “костурець” (рукопашний бій “навпомацки” за допомогою палиці) [с.3]. Ми поділяємо точку зору на характеристики кобзарів, яку наводять автори у роботі “Коденская книга и три бандуриста” (1882р.) представлені зібрання протоколів допитів гайдамаків, яких захопили у полон поляки під час придушення Коліївщини, - страшна розповідь про страту трьох козацьких бандуристів – Василя Варченка, Прокопа Скрыги, Михайла, Сокового зятя [с.161]. На питання чому приховували істину про кобзарів, сучасний дослідник історії кобзарства Кость Черемський пише в роботі “Кобзарі і лірники – поводитирі козацьких душ”, що включно що серед польських каральних загонів найрозповсюдженішим засобом катування кобзарів і бандуристів (за т. зв. підбурення до повстань) була кара “роблення ляльки” – обрубання пальців, обрізання вух і язика та осліплення, якщо бандурист був зрячим” [с.1024]. Далі автор стверджує: “Побоюючись зміни вивіреного в громадській opinii поважного іміджу, кобзарський стан не міг дозволити розкриття потаємного існування в своєму середовищі будь-якої боротьби. Для людського загалу сліпці мусили залишитися зовні слабкими й немічними “божими людьми” [с.5].

У 1990 році у Львові вийшла з друку робота Д. Яворницького “Історія запорізьких козаків”, який зазначив: “... серед запорожців ... кобзарство зрелізувало себе не лише співоцтвом, а й споконвічно визначеною місією охоронців давніх традицій, заповітів та звичаїв .. мудре слово кобзаря допомагало запорожцям розв’язати внутрішні суперечки ... а іноді вирішальне значення у прийнятті козацькою громадою рішень про майбутні бойовища ...” [с.142-143].

Як ми знаходимо в архівних документах факти про те, що досить відомими свого часу були імена осліплених татарами козаків-бандуристів Грицька Кобзаря з Іржавця, Андріяна Бурсаказ Константинограда; осліпленого поляками козака Гната Рогозянського з Харківщини. Деякі з січових кобзарів знайшли своє безсмертя в українських думах та піснях. Так, у у записках П.Мартовича знаходимо думи “Степан Погрібняк” та “Іван Храмченко (Копильченко)” – козаки, які втративши зір, стали мандрівними кобзарями, яких супроводжували діти (виділено – О.П.).

Якщо згадати тему нашого дослідження, то слід зазначити, що історія кобзарства донесла до нас імена дітей-кобзарів, як правило, це яскраві представники бандуристсько-лірницької школи – видатні віртуози Грегор Відорт, його син Каетан та онук Франц. Далі треба назвати імена відомих бандуристів, які ще з дитинства захоплювалися грою на бандурі – це Дмитро Гонта та Кость Місевич, Данило Щербина та Олексій Проценко, які брали участь у війні з Московщиною 1917-1921 рр.

“Традиційну народну культуру, що відрізнялася високим відчуттям патріотизму, довго утримували в Україні сліпі кобзарі, яких свого часу оспівав Шевченко, - завважував Роберт Конквест. – Вони мандрували від села до села, заробляючи собі на прожиток виконанням старовинних пісень і дум, і в такий спосіб постійно нагадуючи українцям про їхнє вільне й героїчне минуле. Тепер цей небажаний феномен був придушений. Співців запросили на з'їзд і там усіх заарештували. Більшість згодом розстріляли – що для сталінських поплічників досить логічно, бо зі сліпців було б мало користі, якби їх спробували використати як робочу силу в таборах” [8, 298-299]. Автор роботи згадує тут організований більшовиками в середині 1930-х років Всеукраїнський конгрес лірників і бандуристів, після якого кілька сотень його учасників розстріляли, але Україна пам'ятає своїх синів. Тому ми вважаємо, що треба навести кілька положень про творчість кобзарів.

У зв'язку з цим значний науковий інтерес викликає робота “Слово- символ” (1982) Ол. Мейера релігійного філософа і публіциста, який досліджував проблеми культури, а також велику увагу приділяв естетиці життя, де у нього ключову роль відіграє слово, яке є проривом думки до буття. Ілюстрацією цього положення виступає життєтворчість сліпих кобзарів на теренах української культури.

Цікавим для нашого розгляду є той факт, що в роботах цього автора культура характеризується ним як вираження людської душі, представлені через спільноту (як у нашому випадку) на певному рівні людської цивілізації.

Наведені спостереження однозначно вказують, що Мейер безпосередньо не ототожнює мистецтво та користь, що дає мистецтво. Він підкреслював, що художній твір не можна розглядати лише як корисне знаряддя реалізації якоїсь самостійної мети, яка існує поза сферою мистецтва. Зокрема, він відкидав неправильну, на його погляд, позицію, згідно з якою “мистецтво повинно розкривати істину в чуттєвій формі зображати зазначену між чуттєвим та духовним.

Отже, природним і логічним видається інтерес саме до творчості кобзарів, слід зазначити, що творчість кобзаря – це специфічний тип творчості, де значна вага припадає на суб'єктивний момент, де особливу роль відіграють, з одного боку, конкретні знання самого кобзаря щодо історії країни, її героїв, а з іншого – рівень його фантазії, багатство уяви та емоційності.

Виконуючи пісню чи думу, кобзар проймається тим, про що й про кого співає, складаючи в такий спосіб власний міф про народних героїв, на образах яких і формується величне відчуття патріотизму. Особисте відчуття сліпого співця стає неначе загально природним, що переростає не тільки у надбання нашої культури, а й світовий рівень.

Кобзарський репертуар буквально вражає творами, сповненими багатством і щирістю відчуттів. Примітно, що серед них знаходиться місце і відчуттю перестороги. Це є ще одним свідченням того, що оспівуваний герой – насамперед, звичайна людина, якій відомі і сила, і слабкість. Тому мабуть, пісні та думи наших прадідів пронизані і величчю, і смутком. І пересторогою (“Гей на біду, на горе”, “Ой по горах сніги лежать”, “Ой то ляхи – вражі сини”, “Ой усе лужком та все бережком”, “Та ой, як крикнув же та козак Сірко” тощо).

Згідно з естетичною концепцією А. Бергсона, художня творчість, з одного боку, покликана, спираючись на інтуїцію та позасвідоме, дати простір розвитку міфотворчих

потенцій інтелекту, з іншого, сам процес міфотворчості повинен посилити свідомість, зміцнити самовпевненість людського розуму. Йдеться про те, щоб через ірреальне зміцнювати реальне, через творення художнього світу допомагати людині адаптуватися в реальному світі. На думку А. Бергсона, через надлишковий, додатковий продукт міфотворчості мистецтво спроможне розв'язати ці два нібито взаємовиключні завдання.

Звернімося до життєвого шляху сліпого українського кобзаря Остапа Вересая (1803-1890), який народився в селі Каложниці на Полтавщині у родині незрячого кріпака-музики, і вже у трирічному віці осліп. Цей славетний український кобзар виконував народні думи, жартівливі та сатиричні пісні, канти та псалми. Серед інших він вирізнявся глибоко експресивною манерою “співогри”. Окрім того, творчість Вересая мала значне ідеологічне навантаження: він виховував у слухачів відчуття патріотизму, української національної самосвідомості.

Думи та пісні українців “від Вересая” записували М.Лисенко і Л. Жемчужников, П. Чубинський, О.Русов, а феномен кобзаря прагнули осмислити І.Франко, Ф.Колеса, С.Тобілевич, М.Грінченко, П.Тичина. Свого часу геніальний Тарас Шевченко подарував Остапу Микитовичу свого “Кобзаря” з дарчим написом. Схвильований образ сліпого бандуриста відбито у творах Максима Рильського (вірш “Любов Вересая”, поема “Мандрівка в молодість”) та Федора Бурлаки (повість “Остап Вересай”). Відомі портретні зображення співця виконані художниками М. Самокишем, М. Маковським, скульпторами В. Знобою, М. Марченком, І. Коломійцем. Про цього “Гомера ХІХ століття” писали відомі діячі культури Англії, Франції, Австрії, Чехії, Польщі, зокрема, Р. Рільке, А. Рембо, В. Фальстон, Ф. Равіта, Л. Куба.

Справжнє визнання прийшло до Вересая після його виступу в Києві на засіданні Південно-західного відділу Російського географічного товариства (1873). Згодом були успішні концерти на Третньому археологічному з'їзді в Києві (1874) та в Петербурзі (1875).

Репертуар О.Вересая склався з численних творів героїчного епосу.

За твердженням відомого фольклориста Ф. Колеси: “... кобзарі мають високе розуміння про своє співацьке призначення, як носителі висших ідей, що відривають людей від життєвої суєти, а підносять Бога, вказують на правду і неправду в людських відносинах, нагадують на смерть і суд і вічність, а з другої сторони удержують пам'ять про історичну минувшину народу, про його страждання й героїчні подвиги. Поетичним словом і грою уміють вони настроювати людські душі на висший лад, уміють витискати чисті сльози благородного зворушення, що підносить людину” [1,с.61].

Симптоматичним з цього приводу є робота відомого англійського філософа, історика і письменника Карлейля Томаса “Герої, шанування героїв і героїки в історії” (1841) за своїм культурологічним значенням серед численних його робіт ми обрали оскільки цього автора можна назвати родоначальником елітарного підходу до культурно-історичного процесу, і в цьому плані він передбачив погляди Ф. Ніцше, К. Леонтєва. Саме на думку Карлейля історію і культуру створюють видатні особистості, а не безлика маса. На нашу думку, саме звернення до аналізу і переосмислення нового методу в культурології – методу просопографії може слугувати майже альтернативою до погляду Карлейля, а можливо й доповненням до теоретичного поля культурологічного знання.

Наш аналіз довів, що *просопографія* – це метод культурології, який досліджує загальні характеристики групи діючих особистостей, що існують у культурі чи локальних культурах, контркультурах, що стосується двох головних проблем: 1) шляхів здійснення ними культурних дій, акцій; 2) культурного сценарію здійснення так званого культурного сценарію колективного життя, шляхів і варіантів культурної місії і реалізації як такої в умовах даної культури.

Отже, ми повинні констатувати, що сучасний рівень культурологічного осмислення біографічної діяльності виникає завдяки таким дослідженням ХХ ст. завдяки роботам Г. Винокура, Дж. А. Гаратті, Д. Стауффера, В.Р. Тейера, С. Аверинцева, Ю.Лотмана, А. Валевського, Б.Дубини, В. Шинкарука, Л.Сохань, М. Поповича та ін.

Відтак, метод *просопографії* ми визначаємо як такий метод, що застосовується в культурології для тлумачення такого явища, як відображення колективної біографії, а також її особливостей групи, що описується, у різні історичні епохи в різних культурах або національних культурах, контркультурах тощо. Наприклад, це можуть бути трубадури, менестрелі, мінезингери, трувери, мейстерзингери тощо.

Список використаної літератури

1. Иванова Г.В. Историография просопографии / Г.В Иванова, Ю.Ю. Юмашева – М.: Наука. – 2002. – 162с.
2. Лосев А.Ф. Платоновский объективный идеализм и его трагическая судьба / А.Ф. Лосев // Платон и его эпоха. - М.: Искусство, 1979. – 279с.
3. Винокур Г.О. Биография и культура. Русское сценическое произношение / Г.О. Винокур. – М.: Русские словари, 1997. – 186с.
4. Античная культура и современная наука / А.А. Тахо-Годи, В.В. Бычков, ред. Б.Б. Пиотровский - М.: Наука, 1985. - 344с.
5. Традиция и история культуры. - М.: Наука, 1960. - 375с.
6. Аверинцев С.С. Плутарх и античная биография. К вопросу о месте классика жанра в истории жанра / С.С. Аверинцев – М.: Наука, 1973. – 268с.
7. Хоруженко К.М. Культурология. Энциклопедический словарь / К.М. Хоруженко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 640с.
8. Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор / Р.Конквест. – К.: Либідь. - 1993. – Т.1 – 321с.
9. Див.: Колеса Ф. Українська усна словесність: Загальний огляд і вибір творів / Ф. Колеса – Львів: Накладом фонду “Учіться, брати мої” [Друк. Наук, т-ва ім. Шевченка], 1938. – 643с.; Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край, снаряженной императорским русским географическим обществом: Материалы и исследования. собранные П.П. Чубинским. – СПб., 1874. – Т.5 – 1086с.; Житецкий П. Мысли о народных малорусских думам / П. Житецкий – К.: Изд-во редакции журн. «Киевская старина», 1893. – 249с.; Максимович М. Сборник украинских песен, издаваемый Михайлом Максимовичем / М.Максимович. – К: В типографии Теофила Гликсберга, 1849. – 116с.; *Мишанич С.* Дума про думи, або як завойовники боролися з творцями і носіями українського героїчного епосу / М. Мишанич // Актуальні проблеми української літератури і фольклору: наук.зб. – Донецьк: Кассіопея, 1999. – Вип.4. – С.4-12.
10. Романюк І.П. Кобзарсько-лірницька традиція як феномен національної культури України./ І.П. Романюк // Мистецькі обрії, 2004: альманах: наук.-теор. пр. та публіц. / головн.наук.ред. І.Д. Безгін. – К.: ВПП «Компас», 2005. – 464с.
11. Колеса Ф. Українські народні думи. Перше повне видання з розвідкою поясненнями, нотами і знімками кобзарів / М. Колеса. – Львів. 1920. – 160с.
12. Кулиш П. Записки о Южной Руси / П. Кулиш. – СПб., 1856. – С.189-191.
13. Житецкий П. Про українські народні думи / П. Житецкий. – К., 1919. – С.111-112.
14. Яворницький Д. Група кобзарів та лірників на українському ярмаркові // З української старовини / Д.Яворницький – К., 1919. – С. 111-112.

15. Черемський К. Бойове мистецтво українських незрячих співців / К. Черемський // Запорізький Спас. - 2001. - №2. – С.3-5.

Стаття надійшла до редакції 5.09.2011р.

О. V. Popovych

PROSOPHRAFIYA AS METHOD OF CULTURE BLIND KOBZAR

The problem of a collective blind kobzar's biographies, different views can be traced to the appointment of scientific biography. The role of method in cultural studies prosopohrafiyi.

Key words: *cultural studies, prosopohrafiya, kobzars*

УДК 355.48(4-15)"04/14"

Ю. В. Рябуха

**ВПЛИВ ХРИСТІЯНСЬКОЇ РЕЛІГІЇ НА
СЕРЕДНЬОВІЧНІ ВІЙСЬКОВІ КОНФЛІКТИ**

Простежується взаємозв'язок християнства з веденням військових дій в часи середньовіччя. Церква і війна не протистояли один одному, а користувалися взаємною підтримкою.

Ключові слова: *середньовіччя, християнство, війна.*

Війни весь час супроводжують людство. Від обмежених локальних конфліктів вони переростають у світові, жертви яких рахуються мільйонами. Неодноразово люди намагалися штучно обмежити кровопролиття, апелюючи до християнських моральних цінностей. Та сама Церква була тісно пов'язана з війною. Хрестові походи здійснені під впливом католицької Церкви призвели до чисельних жертв та спустошень. Неодноразово середньовічні війська використовували християнську символіку в боротьбі один проти одного. Виник цікавий парадокс – пропагандуючи любов, Церква розв'язувала війни. Саме тому є актуальним простежити вплив християнської релігії на ведення воєнних дій.

Як правило, питання пов'язані з взаємодією війни та християнства в певній мірі розглядаються в узагальнюючих працях з історії війн та Середньовіччя. Насамперед слід відзначити роботи Д. Барні[3], Д. Бредбері[4], Г. Хьюїтта[6] та М. Кіна[8]. В радянській історіографії це питання майже не висвітлювалось, за виключенням організації Церквою хрестових походів[1].

Варто насамперед подивитися, наскільки часто духовні письменники, проповідники, теологи вдавалися за прикладом св. Павла до військових образів, говорячи про яку-небудь релігійну поведінку або почуття. Їх використовували Жюльєн де Везель у проповіді «Про озброєння лицаря Христового» і папа Інокентій IV, який порівняв Париж, що став інтелектуальним центром, з фортецею; в ранньому Середньовіччі з фортецею часто порівнювали рай. У зв'язку з цим процитуємо лист Жоффруа де Бретейя абатові Жану: «Якщо в донжоні немає оборонної зброї, то його настільки ж важко захищати, як і легко взяти приступом.... Монастир же без бібліотеки - це замок без арсеналу, бо нашим арсеналом є бібліотека. Саме з неї ми отримуємо правила Божого закону, якими, як добрими стрілами, відображаємо натиск Ворога. Саме туди ми йдемо за панциром справедливості, шоломом спасіння, щитом віри і мечем духа, яким є слово Боже». Бернардіно Сієнський в XV ст. написав проповідь «Про війну і напад на рай, або небесний Єрусалим» (De pugna et saccomanno paradisi seu caelestis Ierusalem). А Жерсон говорив про «численне християнське лицарство ангелів»[4,с.47].